

Ο πολυλειτουργικός χαρακτήρας του συστήματος μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας στην Ελλάδα

Α. Ράγκος και Β. Λάγκα

Α.Τ.Ε.Ι.Θ., Σχολή Τεχνολογίας Γεωπονίας, Διατροφής και Διαιτολογίας, Τμήμα Τεχνολόγων Γεωπόνων, 57400 Σίνδος, Θεσσαλονίκη

Περίληψη

Το σύστημα της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας απαντάται στην Ελλάδα και σε ορισμένες άλλες ευρωπαϊκές χώρες, με τις ιστορικές του καταβολές να εντοπίζονται αρκετούς αιώνες πριν. Σήμερα στη χώρα υπάρχουν περίπου 3000 μετακινούμενες εκτροφές που εκτρέφουν πάνω από 1 εκ. αιγοπρόβατα (περίπου το 7,5% του αιγοπρόβειου πληθυσμού της χώρας), οι οποίες πραγματοποιούν από μικρές τοπικές μετακινήσεις μέχρι και μετακινήσεις άνω των 300 χιλιομέτρων. Σκοπός αυτής της εργασίας είναι η ολοκληρωμένη παρουσίαση του συστήματος, το οποίο αποτελεί παράδειγμα εκτατικού και πολυλειτουργικού συστήματος εκτροφής. Ο ιδιαίτερος χαρακτήρας του συστήματος συμβάλει στη διατήρηση της ζωτικότητας ορεινών, μειονεκτικών και οριακών οικισμών, κατά τους θερινούς μήνες, στους οποίους συχνά η κτηνοτροφία είναι μοναδική επιλογή απασχόλησης. Ο περιβαλλοντικός του ρόλος είναι επίσης σημαντικός, τόσο μέσω της αξιοποίησης και διαχείρισης ορεινών βοσκοτόπων, όσο και μέσω της εκτροφής παραδοσιακών τυροκομικών προϊόντων με γάλα από μετακινούμενες εκτροφές αποτελεί μια δραστηριότητα που μπορεί να συμβάλει περαιτέρω στην ανταγωνιστική θέση του συστήματος στη χώρα, παρέχοντας ταυτόχρονα πολλαπλασιαστικές ωφέλειες και παγιώνοντας τον πολυλειτουργικό ρόλο του συστήματος.

Λέξεις κλειδιά: Ποιμενική κτηνοτροφία, Πολυλειτουργικότητα, Εκτατικά συστήματα

Εισαγωγή

Το σύστημα της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας απαντάται στην Ελλάδα και σε ορισμένες άλλες ευρωπαϊκές χώρες, με τις ιστορικές του καταβολές να εντοπίζονται αρκετούς αιώνες πριν. Χαρακτηρίζεται από τη διαχείμηση των κοπαδιών σε πεδινές περιοχές και τη μετακίνησή τους στα ορεινά κατά τους θερινούς μήνες, έτσι ως κτηνοτροφική δραστηριότητα προσιδιάζει στις συνθήκες της χώρας, ειδικότερα σε αυτές των ορεινών, μειονεκτικών και οριακών της περιοχών (Lagka et al., 2003, Holeccek et al., 2004). Σε πολλές περιοχές, φύλα όπως οι Κουπατσαραίοι, οι Βλάχοι και οι Σαρακατσαναίοι ασχολήθηκαν αποκλειστικά με τη μετακινούμενη κτηνοτροφία, δημιουργώντας με την πάροδο του χρόνου δύο πατρίδες και κατορθώνοντας να επιβιώσουν, διατηρώντας ζωντανές τις περιοχές θερινής διαβίωσης τους. Η ίδια η κουλτούρα της μετακίνησης αποτέλεσε παράγοντα που διαμόρφωσε την κοινωνικοοικονομική εξέλιξη αγροτικών περιοχών της χώρας.

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο, έχει εισαχθεί εδώ και δεκαετίες η έννοια της πολυλειτουργικότητας (multifunctionality) της γεωργίας – συμπεριλαμβανομένης και της κτηνοτροφίας -, ως επιχείρημα για τη συνέχιση του προστατευτισμού στον πρωτογενή τομέα ορισμένων χωρών. Η έννοια του «Πολυλειτουργικού Χαρακτήρα της Γεωργίας και της Γης» ορίζεται ως ολόκληρο το εύρος των περιβαλλοντικών, κοινωνικών και οικονομικών λειτουργιών της γεωργίας (FAO, 1999) και ανταποκρίνεται στο γεγονός ότι εκτός από εμπορεύσιμα αγαθά (τρόφιμα και κλωστικές ίνες), η γεωργία παράγει και μια σειρά μη εμπορεύσιμων εκροών (Romstad et al., 2000,

OECD, 2001). Οι εκροές αυτές έχουν το χαρακτήρα εξωτερικών επιδράσεων, θετικών ή αρνητικών, και εμπίπτουν σε τρεις κατηγορίες (Lankoski and Ollikainen, 2003), ανάλογα με τους τομείς τους οποίους επηρεάζουν. Πρόκειται για επιδράσεις στο περιβάλλον, την αγροτική ανάπτυξη (βιωσιμότητα των αγροτικών περιοχών) και την ασφάλεια των τροφίμων.

Η πολυλειτουργικότητα της γεωργίας πηγάζει από τις ιδιαιτερότητές της. Πρόκειται για τα βιολογικά της χαρακτηριστικά, που συνίστανται μεταξύ άλλων στη χρήση αγοραζόμενων εισροών που επηρεάζουν το περιβάλλον (Abler, 2003), τη στενή σύνδεσή της με τη χρήση της γης και τις μοναδικές κοινωνικές διαστάσεις της σε πολλές περιοχές. Αποτέλεσμα αυτών των ιδιαιτεροτήτων είναι η συνδεδεμένη παραγωγή εμπορεύσιμων και μη εμπορεύσιμων εκροών στα πλαίσια της ίδιας παραγωγικής διαδικασίας. Η συνδεδεμένη παραγωγή διακρίνεται στο ότι οι γεωργοί/κτηνοτρόφοι συνεχίζουν να παράγουν θετικές εξωτερικές επιδράσεις, συμπεριλαμβανομένων της διαχείρισης των βοσκοτόπων και της διατήρησης της βιωσιμότητας οριακών οικισμών, αν και δεν αμειβονται για αυτές τις υπηρεσίες (Peterson et al., 2002, Harvey, 2003, Nowicky, 2004). Ενώ οι σχέσεις της συνδεδεμένης παραγωγής μεταβάλλονται με το τεχνολογικό και θεσμικό πλαίσιο, τα συστήματα γεωργίας και κτηνοτροφίας παράγουν μη εμπορεύσιμες εκροές ανεξάρτητα από την ασκούμενη πολιτική και από τα επικρατούντα γεωργικά συστήματα, γεγονός που συνάδει με την ανθεκτικότητα πολλών τέτοιων συστημάτων σε δύσκολες και μεταβαλλόμενες συνθήκες.

Η εισαγωγή των Κανονισμών ΕΚ/1307/2013 και ΕΚ/1305/2013 που αντικαθιστούν του Κανονισμούς ΕΚ/1782/2003 και ΕΚ/1698/2005, σχετικά με την πολιτική τιμών και αγροτικής ανάπτυξης της ΕΕ, αποκαλύπτει την επιδίωξη για προστασία και διατήρηση του «Ευρωπαϊκού Μοντέλου Γεωργίας», μέσω του οποίου εκφράζεται ο πολυλειτουργικός χαρακτήρας της ευρωπαϊκής γεωργίας (de Vries, 2000). Το «Ευρωπαϊκό Μοντέλο Γεωργίας» αναφέρεται στην ύπαρξη μεγάλου αριθμού οικογενειακών εκμεταλλεύσεων μικρού σχετικά μεγέθους, οι οποίες κυριαρχούν σε όλα τα κράτη-μέλη της ΕΕ. Παρά τη χαμηλή τους ανταγωνιστικότητα, οι εκμεταλλεύσεις αυτές κατάφεραν να επιβιώσουν καταρπύοντας στην οικογενειακή εργασία και στην υιοθέτηση μικτής παραγωγικής κατεύθυνσης, συντείνοντας ταυτόχρονα στην άμβλυνση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων της γεωργίας (Vermeersch, 2001). Έτσι, αναδεικνύεται η περιβαλλοντική, ηθική και πολιτισμική διάσταση των μικρών οικογενειακών εκμεταλλεύσεων που διαμορφώνουν ένα πολυλειτουργικό σύστημα (Casini et al., 2004). Η ΕΕ προβάλλει ως επιχείρημα ότι ενδεχόμενη άρση του προστατευτισμού θα οδηγούσε στη συρρίκνωση και πιθανόν την εξαφάνισή της ιδιαίτερης αυτής μορφής της γεωργίας της, με επιπτώσεις στο περιβάλλον και στη βιωσιμότητα της υπαίθρου της. Η βούληση της ΕΕ για διατήρηση των πολυλειτουργικών παραγωγικών συστημάτων αποτυπώνεται και στα λόγια του πρώην επιτρόπου Fischler, ο οποίος αναγνώρισε ότι η πολιτική επιδότησης της παραγωγής και της καλλιεργούμενης έκτασης είχε ως στόχο την αύξηση της παραγωγικότητας όμως «...οι ενισχύσεις αυτές δεν είναι επιδοτήσεις αλλά αμοιβές για τις υπηρεσίες που οι γεωργοί παρείχαν για χρόνια δωρεάν».

Σκοπός αυτής της εργασίας είναι η ολοκληρωμένη παρουσίαση του συστήματος μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας στην Ελλάδα, με έμφαση στον εκτατικό και πολυλειτουργικό του χαρακτήρα, καθώς διαδραματίζει ευρύτερο ρόλο από αυτόν που συμβατικά του αποδίδεται.

Διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας

Σήμερα, σύμφωνα με μια πρώτη επεξεργασία των διαθέσιμων στοιχείων από Κτηνιατρικές Υπηρεσίες, στην Ελλάδα υπάρχουν περίπου 3000 μετακινούμενες εκτροφές που εκτρέφουν περίπου 1 εκ. αιγοπρόβατα (2011) (περίπου το 7,5% του αιγοπρόβειου πληθυσμού της χώρας). Το σύστημα μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας συνεχίζει να υφίσταται σε πολλές περιοχές της χώρας, σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις χαρακτηρίζει την παραγωγική κατεύθυνση της κτηνοτροφικής τους δραστηριότητας. Οι κυριότερες χειμερινές διαβιώσεις εντοπίζονται στη Θεσσαλία και στη Στερεά Ελλάδα, καθώς στις δύο

αυτές Περιφέρειες διαχειμάζει το 50% των μετακινούμενων εκτροφών και άνω του 50% των μετακινούμενων ζώων. Οι κυριότερες θερινές διαμονές των μετακινούμενων κοπαδιών εντοπίζονται στη Δυτική Μακεδονία, τα Ιωάννινα και λιγότερο στη Φωκίδα, την Ευρυτανία και την Αρκαδία. Σημειώνεται πως κατά κανόνα η περιοχή θερινής διαμονής των κοπαδιών είναι και η περιοχή καταγωγής των κτηνοτρόφων.

Οι κυριότερες μετακινήσεις που πραγματοποιούνται σήμερα μπορούν να διακριθούν σε πέντε κατηγορίες:

A. Μικρές τοπικές μετακινήσεις εντός των Περιφερειακών Ενοτήτων, οι οποίες παρατηρούνται σχεδόν σε ολόκληρη τη χώρα, συμπεριλαμβανομένων και ορισμένων νησιών (Θάσος, Χίος, Λήμνος, Ικαρία)

B. Μικρές μετακινήσεις έως και 50km, που χαρακτηρίζουν τις γειτνιάζουσες Περιφερειακές Ενώτητες της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (κυρίως μεταξύ Ξάνθης και Ροδόπης), το γεωγραφικό διαμέρισμα της Στερεάς Ελλάδας (κυρίως ορισμένες μετακινήσεις από την Αιτωλοακαρνανία προς την Ευρυτανία και τη Φωκίδα) και την περιοχή της Λακωνίας-Μεσσηνίας, με κοπάδια που μετακινούνται προς την Αρκαδία.

Γ. Μέτριας εμβέλειας μετακινήσεις (51-100km) που εντοπίζονται μεταξύ Θεσπρωτίας και Ιωαννίνων, από την Αιτωλοακαρνανία προς την Ευρυτανία, την Άρτα και τα Ιωάννινα, από τις πεδινές περιοχές της Κρήτης προς τις ορεινότερες (κυρίως προς τον Ψηλορείτη και το Λασιθί) και οι μετακινήσεις κοπαδιών προς τους θερινούς βοσκοτόπους του Φενεού Κορινθίας από την Αττική, την περιοχή της Τροιζηνίας και την Ηλεία.

Δ. Μεγάλες μετακινήσεις (101-200km) πραγματοποιούνται από την Αττική προς τη Φωκίδα, από τις χειμερινές διαβιώσεις της Λάρισας προς τα Γρεβενά και από την Αιτωλοακαρνανία και την Πρέβεζα προς τα ορεινά των Ιωαννίνων.

E. Πολύ μεγάλες μετακινήσεις, άνω των 200km, πραγματοποιούνται κυρίως από τις πεδινές περιοχές της Θεσσαλίας και της Θεσπρωτίας προς τα ορεινά της Δυτικής Μακεδονίας (Καστοριά, Κοζάνη) και των Ιωαννίνων, από τη Σιθωνία Χαλκιδικής προς τη Δυτική Μακεδονία καθώς και από τη Φθιώτιδα στα ορεινά της Καλαμπάκας Τρικάλων.

Οικονομικά χαρακτηριστικά της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας και η πολυλειτουργικότητά της

Το σύστημα της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας είναι εκτατικό, με κύρια χαρακτηριστικά την αξιοποίηση της διαθέσιμης οικογενειακής εργασίας, τη χαμηλή εξάρτηση από πάγιο κεφάλαιο (επενδύσεις σε κτίρια και μηχανολογικό εξοπλισμό), καθώς και τις σχετικά χαμηλές απαιτήσεις σε μεταβλητό κεφάλαιο. Σχετικά με τη διαχείριση της εργασίας μπορεί να αναφερθεί ότι οι εκμεταλλεύσεις καταφεύγουν σε ξένη μισθωμένη εργασία μόνο όταν αυτό είναι απαραίτητο, μάλιστα η ανάλυση δεδομένων από τη Θεσσαλία (Ragkos et al., 2014) ανέδειξε ότι περίπου το 27% της απαιτούμενης εργασίας καλύπτεται από μισθωμένους εργάτες, κυρίως ξένους. Η χαμηλή εξάρτηση από το πάγιο κεφάλαιο συνδέεται, μεταξύ άλλων, με την ελλιπή χρήση μηχανικού εξοπλισμού, όπως η αμελκτική μηχανή, αλλά και με την εκτροφή ελληνικών φυλών, των οποίων η τιμή στην αγορά είναι χαμηλότερη σε σχέση με βελτιωμένες φυλές. Επιπλέον, η βόσκηση των ζώων σε ορεινούς βοσκοτόπους μειώνει ουσιαστικά τις δαπάνες διατροφής από 47% έως και 58% σε σχέση με ένα εντατικό σύστημα εκτροφής (Ragkos et al., 2014). Τα χαρακτηριστικά αυτά, που εν μέρει προσδιορίζουν την οικονομικότητα και την ανταγωνιστικότητα του συστήματος, σκιαγραφούν ένα παραγωγικό σύστημα που μπορεί, με κατάλληλες διαρθρωτικές προσαρμογές, να βελτιώσει ακόμα περισσότερο τη θέση του στην οικονομία της αγοράς και να αποτελέσει πηγή εισοδήματος και απασχόλησης σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές.

Το μετακινούμενο σύστημα εκτροφής είναι σύνθετο σε ό,τι αφορά τους εμπλεκόμενους φορείς. Εκτός από τον ίδιο τον παραγωγό/κτηνοτρόφο, στην παραγωγική διαδικασία εμπλέκονται, είτε άμεσα είτε έμμεσα, μια σειρά επαγγελματιών (έμποροι εισροών και τυροκομικών προϊόντων, σφαγεία), Υπηρεσιών (Κτηνιατρικές Υπηρεσίες, Υγειονομικές

Υπηρεσίες, Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων), επαγγελματικών ενώσεων (Συνεταιρισμοί, Ομάδες Παραγωγών) και πολιτιστικών και κοινωνικών φορέων, οι οποίοι διαμορφώνουν σύνθετες σχέσεις αλληλεπίδρασης. Η λειτουργία, λοιπόν, του συστήματος τροφοδοτεί και τους τρεις τομείς της οικονομίας (πρωτογενή, δευτερογενή, τριτογενή) δημιουργώντας πολλαπλασιαστικές επιδράσεις με σαφείς θετικές συνέπειες στην αναπτυξιακή διαδικασία σε αγροτικές περιοχές.

Εκτός από τον οικονομικό της ρόλο, η μετακινούμενη αιγοπροβατοτροφία διαθέτει και διαστάσεις που την καθιστούν πολυλειτουργική. Πράγματι, η επικράτησή της σε βάθος αιώνων έχει διαμορφώσει ένα σύνολο πολιτιστικών στοιχείων, που χαρακτηρίζουν τις περιοχές στις οποίες εντοπίζεται μέχρι και σήμερα και έχουν διαμορφώσει, εν γένει, την πολιτιστική ταυτότητα αυτών των περιοχών, συνθέτοντας τη γεωργική πολιτιστική κληρονομιά τους. Πρόκειται για πολιτιστικά στοιχεία όπως η μουσική και οι χοροί, αλλά και για συνήθειες και έθιμα. Συχνά, μάλιστα, η εγκατάσταση σε πεδινές περιοχές κατά τους χειμερινούς μήνες συνεπάγεται τη διασπορά πολιτιστικών στοιχείων από τα ορεινά στις περιοχές διαχείμασης. Επιπλέον, είναι χαρακτηριστικό ότι πολλές μετακινούμενες εκτροφές διατηρούνται από γενιά σε γενιά μεταξύ των αρχηγών τους. Σήμερα παρατηρείται όλο και εντονότερα η ηλικιακή ανανέωση των αρχηγών των μετακινούμενων αιγοπροβατοτροφικών εκμεταλλεύσεων, υποδεικνύοντας πως οι νέοι αντιλαμβάνονται τις υφιστάμενες ευκαιρίες του συστήματος, σε συνδυασμό με την επιδίωξή τους να ακολουθήσουν την οικογενειακή παράδοση. Έτσι, η μετακίνηση, που συνεπάγεται έναν ιδιαίτερο τρόπο ζωής, συνεχίζει να είναι επίκαιρη μέχρι και σήμερα, ως προς τον πολιτιστικό της ρόλο.

Η μετακινούμενη αιγοπροβατοτροφία έχει σαφή ρόλο στην ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών, ιδίως των ορεινών και μειονεκτικών. Σε τέτοιες περιοχές, όπου η οικονομική δραστηριότητα δεν είναι επαρκώς διαφοροποιημένη, παρέχει απασχόληση και εισόδημα, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις είναι η μοναδική δραστηριότητα και συμβάλλει ουσιαστικά στη συγκράτηση του πληθυσμού και στη διατήρηση της βιωσιμότητάς τους κατά τους θερινούς μήνες. Υπάρχουν χαρακτηριστικά παραδείγματα ορεινών κοινοτήτων της Ελλάδας, που ερημώνουν το χειμώνα και είναι ζωντανές το καλοκαίρι, λόγω των κοπαδιών που μετακινούνται εκεί – ενδεικτικά αναφέρονται η Αετομηλίτσα Ιωαννίνων, τα Θεοδώριανα Άρτας, το Χαλίκι Ασπροποτάμου, ο ορεινός όγκος Αργιθέας Καρδίτσας, το Τροβάτο Ευρυτανίας. Θα πρέπει, όμως, να σημειωθεί ότι ακόμα και σε ορεινές κοινότητες στις οποίες τα τελευταία χρόνια έχουν αναπτυχθεί άλλοι τομείς της οικονομίας, όπως η παροχή τουριστικών υπηρεσιών σε ολόκληρο τον ορεινό όγκο των Γρεβενών και περιοχές της ορεινής Αρκαδίας, η μετακινούμενη αιγοπροβατοτροφία συνεχίζει να ασκείται και να αποτελεί σημαντική πηγή εισοδήματος. Μάλιστα, αυτή η μορφή της ανάπτυξης «εκ των έσω» (σχετικά Lowe et al., 2002) αξιοποιεί τα εγγενή πλεονεκτήματα και τα υφιστάμενα πολιτιστικά στοιχεία των περιοχών, τα οποία έχουν διαμορφωθεί ως αποτέλεσμα της επικράτησης του συστήματος μετακινούμενης κτηνοτροφίας για αιώνες.

Στο πλαίσιο αυτό, η αξιοποίηση γαλακτοκομικών προϊόντων από μετακινούμενα κοπάδια αποτελεί μια οικονομική δραστηριότητα με προοπτική για τις περιοχές όπου εντοπίζεται το σύστημα της μετακίνησης. Τα προϊόντα αυτά συχνά διαθέτουν εξαιρετικά ποιοτικά και οργανοληπτικά χαρακτηριστικά και μπορούν να διοχετευτούν προς εξειδικευμένες φωλιές αγορών. Η διαμόρφωση υποδομών συστηματικής παραγωγής τέτοιων προϊόντων και στρατηγικών εμπορίας και προώθησης που θα εστιάζουν στα πολυλειτουργικά χαρακτηριστικά του συστήματος, αξιοποιώντας ευκαιρίες που παρέχει η πολιτική αγροτικής ανάπτυξης της ΕΕ, αποτελεί το κλειδί για την ανάπτυξη και παγίωση τέτοιων δραστηριοτήτων, που θα βελτιώσουν ακόμα περισσότερο την ανταγωνιστική θέση της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας. Σημειώνεται ότι ο παραδοσιακός τρόπος τυροκόμησης αποτελεί στοιχείο της πολιτιστικής κληρονομιάς και η πιστοποίησή του θα μπορούσε να συμβάλει περαιτέρω στη βελτίωση της εμπορίας αυτών των προϊόντων.

Η περιβαλλοντική διάσταση του συστήματος είναι επίσης ουσιαστικής σημασίας. Τα μετακινούμενα κοπάδια αξιοποιούν ορεινούς βοσκοτόπους, συμβάλλοντας στην προστασία της βιοποικιλότητας και στη φυσική ανανέωση της βλάστησης. Μια ιδιαίτερη πτυχή της περιβαλλοντικής διάστασης της μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας αποτελεί και η διατήρηση αυτόχθονων φυλών. Ιδιαίτερα παραδείγματα αποτελούν η Καλαρύτεκη φυλή στην Ήπειρο, η φυλή Ανωγείων στην Κρήτη, η φυλή Καρύστου στην Εύβοια και η βλάχικη φυλή στη Δυτική Μακεδονία, οι οποίες απαντώνται σε εκτατικά και μετακινούμενα ποίμνια. Πρόκειται για φυλές άριστα προσαρμοσμένες στις τοπικές συνθήκες και στο μικροκλίμα, οι οποίες μάλιστα διαθέτουν επιπλέον το πλεονέκτημα της υψηλής ανθεκτικότητας. Εκτός από τον προφανή τους ρόλο στη διαμόρφωση της οικονομικότητας των μετακινούμενων εκτροφών, η διατήρηση αυτών των φυλών αντανακλά την επιδίωξη για την προστασία της γενετικής ποικιλότητας και των γενετικών πόρων.

Συμπεράσματα

Το σύστημα μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας στην Ελλάδα διαθέτει σημαντικές κοινωνικές, οικονομικές, πολιτιστικές και περιβαλλοντικές εκφάνσεις που συνθέτουν τον πολυλειτουργικό του χαρακτήρα. Η μελέτη του οφείλει να είναι ολιστική, ενσωματώνοντας όλα αυτά τα χαρακτηριστικά, ώστε να αναδειχθεί η πραγματική του συνεισφορά στην κοινωνία και την οικονομία. Για το λόγο αυτό, απαιτούνται συνέργειες μεταξύ φορέων και εμπλεκόμενων μερών καθώς και διεπιστημονικές προσεγγίσεις.

Ευχαριστίες

Η εργασία αυτή πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος «ΘΑΛΗΣ- Αλεξάνδρειο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Θεσσαλονίκης – Η δυναμική του συστήματος μετακινούμενης αιγοπροβατοτροφίας στην Ελλάδα. Επιδράσεις στη βιοποικιλότητα», που υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και δια Βίου Μάθηση» που συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο. Οι συγγραφείς αναγνωρίζουν την ουσιαστική συμβολή του φίλου και εξαίρετου επιστήμονα Ζαφείρη Άμπα, που χάθηκε στις 28/12/2013 σε τροχαίο ατύχημα.

Βιβλιογραφία

- Abler, D. (2001). A synthesis of country reports on jointness between commodity and non-commodity outputs in OECD agriculture. OECD Workshop on Multifunctionality, 2-3 July 2001, Paris, OECD.
- Casini, L., Ferrari, S., Lombardi, G., Rambolinaza, M., Sattler, C. and Waarts, Y. (2004). Research report on the analytic multifunctionality framework. Report of the FP6 Research Project MEA-Scope.
- Dubeuf J.P., Couzy C. et Ligios S., 2004. L'organisation du développement pour l'élevage ovin laitier ovin et caprin ; étude dans quelques régions d'Europe du Sud. Dans: Options méditerranéennes Ser A, 61, p. 41-48.
- FAO (1999). "Outcome of the conference on the multifunctional character of agriculture and land". Conference on the Multifunctional Character of Agriculture and Land, 12-23 November 1999, Rome.
- Laga V., Hatziminaoglou I., Katanos J. and Abas Z. (2003). Elevages transhumants ovins et caprins en Macedoine occidentale (Grece). Ethnozootechnie, 74, p. 101-128.
- Lankoski, J. and Ollikainen, M. (2003). Agri-Environmental externalities: A framework for designing targeted policies. European Review of Agricultural Economics, 30, pp. 51-75.
- Lowe, P., Buller, H. and Ward, N. (2002). Setting the next agenda?: British and French approaches to the Second Pillar of the Common Agricultural Policy. *Journal of Rural Studies*, 18, pp. 1-17.

- Nowicky, P.L. (2004). Jointness of production as a market concept. In: Brouwer, F. (Ed.), "Sustaining agriculture and the rural environment: Governance, policy, and multifunctionality", Edward Elgar, Cheltenham, UK, pp. 36-55.
- OECD (2001). Multifunctionality: Towards an analytical framework. OECD, Paris.
- Peterson, J.M., Boisvert, R.N. and de Gorter, H. (2002). Environmental policies for a multifunctional agricultural sector in open economies. *European Review of Agricultural Economics*, 29(4), pp. 423-443.
- Ragkos, A., Siasiou, A., Galanopoulos, K. and Lagka, V. (2014). Mountainous grasslands sustaining traditional livestock systems: The economic performance of sheep and goat transhumance in Greece. Accepted for presentation in the FAO/CIHEAM Joint meeting of "Mountain pastures, Mediterranean forage resources and Mountain cheese" networks.
- Romstad, E., Vatn, A. Rorstad, P.K. and Soyland, V. (2000) Multifunctional agriculture: Implications for policy design, Report No.21, Department of Economics and Social Sciences, Agricultural University of Norway.
- de Vries, B. (2000). Multifunctional agriculture in the international context: A review. The Land Stewardship Project.
- Vermersch, D. (2001). Multifunctionality: Applying the OECD framework. A review of literature in France. Directorate for Food, Agriculture and Fisheries, OECD.

The multifunctional character of the transhumant sheep and goat farming system in Greece

A. Ragkos and V. Lagka

Department of Agricultural technology, Alexander Technological Educational Institute of Thessaloniki, 57400, Sindos, Thessaloniki, Greece

Abstract

Sheep and goat transhumance constitutes an extensive farming system in Greece, where it stands for about 7.5% of the total sheep and goat population. Transhumant flocks are displaced sometimes for hundreds of kilometers in order to take advantage of mountainous pasturelands in the summer. The purpose of this paper is to provide a presentation of its multifunctional character. Indeed, apart from the provision of income and employment, transhumant farms contribute substantially to safeguarding the livelihood of marginal rural areas, while they are linked to the continuation of traditional and cultural elements which shape the agricultural cultural heritage. The environmental role of the system is two-fold, as it sustains mountainous pasturelands as well as the protection of autochthonous sheep and goat breeds. In addition, the production of traditional dairy products constitutes an activity with economic interest for all stakeholders.

Key words: Pastoralism, Multifunctionality, Extensive Systems